

GIYOHVANDLIK VA JINOYATCHILIK: UZVIY BOG‘LIQLIK

Nurillayeva Nilufar Luftillo qizi

*To`rtinchi mintaqaviy hudud 5-son Tergov hibsonasi
Tezkor-qidiruv bo`linmasi tezkor vakili leytenant*

ICHKI ISHLAR VAZIRLIGI

Jazoni ijro etish

DEPARTAMENTI

Annotatsiya: *Giyohvandlik va jinoyatchilik o`rtasidagi bog`liqlik ijtimoiy, iqtisodiy va psixologik omillar bilan shakllanadi. Kam ta`minlangan hududlarda yashovchilar moddiy ehtiyojlarini qondirish uchun o`g`rilik, jinoyatga qo`l urishadi. Giyohvand moddalar iste`moli xulq-atvorni buzadi, agressiyani kuchaytiradi, oilaviy zo`ravonlikka olib keladi. Jinoyatchilikning oldini olish uchun profilaktika, rehabilitatsiya va ijtimoiy qo`llab-quvvatlash tizimlarini rivojlantirish zarur.*

Абстрактный: *Зависимость от наркотиков и преступность тесно связаны социальными, экономическими и психологическими факторами. Люди из бедных слоёв общества часто совершают преступления, такие как кражи, чтобы обеспечить свою зависимость. Употребление наркотиков нарушает поведение, усиливает агрессию и может привести к семейному насилию. Для профилактики преступности необходимы профилактика, реабилитация и социальная поддержка.*

Abstract: *Drug addiction and crime are interconnected through social, economic, and psychological factors. Individuals from disadvantaged backgrounds may resort to theft or other crimes to fund their addiction. Substance use impairs judgment, increases aggression, and can lead to domestic violence. Effective prevention requires a comprehensive approach, including education, rehabilitation, and social support systems.*

Giyohvandlik, narkomaniya, bangilik – narkotik moddalarga o`rganib qolish, ruju qilish, aniqrog`i tabiiy yoki sintetik zaharli moddalarni vaqtincha yoki surunkasiga

iste'mol qilish natijasida kelib chiqadigan kasallik holati hisoblanadi. Giyohvandlik organizm somatik va ruhiy holatining chuqur o'zgarishiga sabab bo'ladi va giyohvandni tanazzulga olib boradi. Giyohvandlikda o'zini to'xtatib bo'lmaydigan darajada giyohvand moddalarni iste'mol qilish mayli paydo bo'ladi, giyohvand moddaning miqdoriga nisbatan ehtiyoj, ruhiy va jismoniy bog'liqlik ortib boradi. Giyohvandlik asta-sekin boshlanib, surunkali davom etadi. Giyohvand moddalar dastlab xushnudlik, dimog'chog'lik, xotirjamlik hissini uyg'otib, kayf qildiradi, keyin bora-bora bu kasallikka aylanadi. Birinchi holda vrach buyurgan va bemorning ruhi hamda kayfiyatini oshirish xususiyatiga ega bo'lgan dorilarni uzoq vaqt va noto'g'ri qabul qilish; og'riq, uyqusizlik va boshqa dardlardan qutilish maqsadida dori miqdori (dozasi)ni oshirib borish; darddan tuzalib doriga unchalik ehtiyoj bo'lmasa ham, uni qabul qilaverish natijasida dorining narkotik ta'siri va miqdori orta borib, pirovardida giyohvand moddaga moyillik kuchayib, u xumor qiladigan bo'lib qoladi. Ikkinchi hol ongli ravishda kayf qilish maqsadida giyohvand moddalarga o'rganishdir.

Giyohvandlikka, odatda, irodasi kuchsiz, o'zini tiya olmaydigan, o'tkir sezgilarni o'zida sinab ko'rishga qiziquvchan, ruhan zaif va o'ta xudbin kishilar beriluvchan bo'ladi. Yoshlar tarbiyasidagi nuqson va kamchiliklar, giyohvand moddalarni iste'mol qilib yuruvchi katta yoshdagilarga taqlid va havas, oiladagi noxush sharoit (ota-onaning ichkilikboz yoki giyohvand bo'lishi) hamda giyohvand moddalarning oson topilishi yoki qo'l ostida bo'lishi ham giyohvandlikka sabab bo'lishi mumkin. G.ka muhtalo bo'lganlarda xastalik borgan sari kuchaya borib, odatda, kutilmagan yomon oqibatlariga olib keladi. Giyohvandlik eyforiyasida, ya'ni kayfi chog'likda 2 bosqich kuzatiladi: qisqa muddatli —1-5 daqiqa davom etadigan o'tkir hissiyotli bosqich (haqiqiy eyforiya) va uzoq (1—3 soat) cho'ziladigan bo'shshish, tinchlanish davri. Bu bosqichlarning qisqa yoki uzoq bo'lishi qanday giyohvand modda qabul qilinganiga va miqdoriga bog'liq. Giyohvandlikning hamma turi ham o'z rivojida giyohvand moddalarga o'rganib qolish yo'li bilan G. sindromining shakllanishiga olib keladi. Bu sindromning rivojlanishida ham 3 bosqich farqlanadi: 1) giyohvand moddaga nisbatan organizm reaktivligining o'zgarishi va ruhiy bog'lanishning paydo bo'lishi; 2) xumor (abstinent) sindromi ko'rinishida jismoniy bog'lanishning yuzaga kelishi; 3) organizm barcha sistemalarining zaiflashishi (tolerantlikning pasayishi, ya'ni giyohvand moddalarning avvalgi miqdorini ko'tara olmaslik, xumorning surunkali davom etishi va ayrim hollarda polinarkomaniya ning vujudga kelishi)¹⁹. Giyohvandlikka muhtalo bo'lgan kishi giyohvand moddalarni qayta-qayta va ko'proq miqdorda iste'mol qila boshlaydi. Keyinchalik esa giyohvand moddalarsiz turolmaydigan bo'lib qoladi. Bunday ahvoldan qutilish va o'zini bir oz yengil his qilish uchun yana giyohvand moddaga ruju qiladi va oxir-oqibat giyohvand moddalarga hirs qo'yish kelib chiqadi. Organizmning dastlabki himoya reflekslari

¹⁹ Saydullayeva, A. S. (2024). *Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar bilan bog'liq huquqbuzarliklarning sabablari tahlili*. *Образование Наука и Инновационные Идеи в Мире*, 41(3), 3–5

(ko'ngil aynishi, qusish) yo'qoladi. Bu davrda organizmda giyohvand moddalarga nisbatan moyillik shu darajada kuchayib ketadiki, go'yo bu moddalar avvalgi ta'sir kuchini yo'qotgandek bo'lib qoladi, endi avvalgidek eyforiya (kayf) holatini his qilish, xumorni tarqatish uchun o'sha moddadan ko'proq miqdorda qabul qilgisi keladi. Oldiniga giyohvand modda birmuncha yoqimsiz ta'sir ko'rsatgan bo'lsa, keyinchalik go'yoki uning holatini „normallashtirganga“ o'xshaydi, bemor o'zini birmuncha yaxshi his qiladi, ish qobiliyati, ruhi go'yo tetiklashadi, pirovardida u haqiqiy giyohvand bo'lib qoladi. Giyohvandlarda avval ruhiy o'zgarishlar (tajanglik, kayfiyat buzqligi, xotira pasayishi) paydo bo'lgan bo'lsa, keyinchalik jismoniy o'zgarishlar —jismoniy bog'lanib qolish sindromi (terlash, yurak urishi, og'iz qurishi, ozib ketish, qo'l-oyoqning titrashi va boshqalar) ro'y beradi. Agar giyohvand o'z vaqtida narkotik moddani qabul qilmasa, organizmda kuchli ruhiy va jismoniy o'zgarishlar, ya'ni giyohvandlikka xos og'ir holat – xumorlik sindromi paydo bo'ladi. Giyohvandlik opiomaniya (afyun qabul qilish), morfinizm, heroinizm ko'rinishida bo'ladi. Giyohvandlikning nashavandlik, kokainizm, nikotinizm (tamakiga ruju qilish), teizm (achchiq choy ichish) va boshqa turlari ham uchraydi. Ikki yoki undan ortiq xil giyohvand moddani surunkali qabul qilish —polinarkomaniya deyiladi. G.ning hamma turida ham organizm zaharlanadi va u juda og'ir kechadi²⁰.

Yer yuzining turli mintaqalarida giyohvandlikning ayrim turlari kuzatiladi. Giyohvandlikning heroinizm turi keyingi vaqtda juda keng va fojiali tarzda tarqalib bormoqda. Giyohvandlik avj olishining oldini olish uchun ayrim mamlakatlarda tegishli tadbirlar amalga oshirilgan. Xususan, O'zRda G.ka qarshi kurash qo'mitasi tashkil qilinib, davlat dasturi ishlab chiqilgan. Respublikada narkologiya markazi tashkil qilingan va bu markazda narkologiya bo'yicha olim va mutaxassislar tomonidan malakali kadrlar tayyorlanib, ular mamlakat mintaqalarida G.ka qarshi keskin kurash olib boradi. Giyohvandlikka muhtalo bo'lgan bemorlar asosan shifoxona (statsionar) sharoitida 2—4 oygacha davolanib, 4—5 yilgacha ambulatoriya kuzatuv va hisobida bo'ladilar. O'zbekistonda giyohvand vositalarni ishlab chiqarish va sotish bilan shug'ullangan kishilar jinoiy javobgarlikka tortiladi.

Giyohvandlik va jinoyatchilik o'rtasidagi bog'liqlik zamonaviy jamiyatning eng murakkab va ko'p qirrali muammolaridan biridir. Ushbu ikki hodisa bir-biriga shunchalik chambarchas bog'langanki, ularni alohida ko'rib chiqish deyarli imkonsizdir. Giyohvandlik jinoyatchilikning asosiy sabablaridan biri sifatida ko'riladi, shu bilan birga, jinoyatchilik giyohvand moddalarga qaramlikni yanada kuchaytiruvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Ushbu maqolada giyohvandlik va jinoyatchilik o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni har tomonlama tahlil qilamiz, ularning

²⁰ Ro'ziyeva, S. (2024). *Giyohvandlikni oldini olishda zamonaviy valeologik yondashuvlar*. Научный Импульс, 3(26).

ijtimoiy, iqtisodiy, psixologik va huquqiy jihatlarini ko'rib chiqamiz, shuningdek, ushbu muammoni hal qilish yo'llarini muhokama qilamiz.

Giyohvandlikning Tabiati va Uning Ijtimoiy Oqibatlarini

Giyohvandlik, ya'ni odamning giyohvand moddalarga psixologik va jismoniy qaramligi, nafaqat shaxsiy hayotga, balki butun jamiyatga jiddiy tahdid soladi. Giyohvand moddalar miya faoliyatiga ta'sir qilib, odamning xatti-harakatlarini o'zgartiradi, uning o'zini boshqarish qobiliyatini yo'qotishga olib keladi. Bu esa, o'z navbatida, ijtimoiy normalarni buzish, oilaviy munosabatlarni izdan chiqarish va hatto jinoyat sodir etishga olib keladi.

Giyohvandlikning ijtimoiy oqibatlarini ko'p qirrali bo'lib, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Oilaviy inqirozlar: Giyohvandlik oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlarni buzadi. Giyohvand moddalarga qaram bo'lgan shaxs ko'pincha oilaviy majburiyatlarini e'tiborsiz qoldiradi, bu esa ajralishlar, bolalarning e'tiborsiz qolishi va oiladagi zo'ravonlikka olib keladi²¹.

- Ishsizlik va iqtisodiy tanglik: Giyohvandlar ko'pincha ish joylarini yo'qotadi, chunki ularning ishlash qobiliyati pasayadi. Bu esa iqtisodiy qiyinchiliklarga va jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlikning kuchayishiga sabab bo'ladi.

- Salomatlik muammolari: Giyohvandlik OITS, gepatit kabi kasalliklarning tarqalishiga olib keladi, bu esa sog'liqni saqlash tizimiga katta yuk bo'ladi.

Jinoyatchilikning Giyohvandlik Bilan Bog'liqligi

Jinoyatchilik va giyohvandlik o'rtasidagi bog'liqlik bir necha yo'nalishda namoyon bo'ladi. Quyida asosiy jihatlarni ko'rib chiqamiz:

1. Giyohvandlik Jinoyatchilikning Sababi Sifatida

Giyohvand moddalarga qaram bo'lgan shaxslar ko'pincha o'z ehtiyojlarini qondirish uchun noqonuniy yo'llarga murojaat qiladilar. Bu jarayon bir necha shaklda ro'y beradi:

- Mol-mulkka qarshi jinoyatlar: Giyohvandlar giyohvand moddalar sotib olish uchun pul topish maqsadida o'g'rilik, talonchilik va boshqa mol-mulkka qarshi jinoyatlarni sodir etadilar.

- Zo'ravonlik jinoyatlari: Giyohvand moddalar ta'sirida odamlarning xatti-harakatlari nazoratdan chiqadi, bu esa zo'ravonlik, tan jarohati yetkazish va hatto qotillik kabi jinoyatlarga olib keladi.

- Giyohvand moddalar savdosi: Giyohvandlik nafaqat foydalanuvchilarni, balki ularni tarqatuvchi tarmoqlarni ham jinoyatchilikka undaydi. Giyohvand moddalar savdosi bilan shug'ullanuvchi guruhlar ko'pincha uyushgan jinoyatchilikning bir qismidir.

2. Jinoyatchilik Giyohvandlikning Kuchaytiruvchisi Sifatida

²¹ Komilovich, S. A. (2023). *Giyohvandlik va yoshlarning unga tobeligini oldini olish*. Interdiscipline innovation and scientific research conference.

Jinoyatchilik muhiti giyohvandlikning tarqalishi uchun qulay zamin yaratadi. Masalan:

- Qamoqxona muhiti: Qamoqxonalar ko‘pincha giyohvand moddalarning noqonuniy aylanish markazi hisoblanadi. Jinoyat sodir etgan shaxslar qamoqxonada giyohvand moddalar bilan tanishishi va ularga qaram bo‘lib qolishi mumkin.
- Ijtimoiy cheklanish: Jinoyatchilik muhitida bo‘lgan shaxslar jamiyatdan uzoqlashadi, bu esa ularning giyohvand moddalarga moyilligini oshiradi.

Iqtisodiy va Ijtimoiy Omillar

Giyohvandlik va jinoyatchilikning uzviy bog‘liqligi iqtisodiy va ijtimoiy omillar bilan ham chambarchas bog‘liq. Quyidagi omillar ushbu muammoning chuqurlashishiga yordam beradi:

- Qashshoqlik: Iqtisodiy qiyinchiliklar odamlarni giyohvand moddalarga yoki jinoyatchilikka undashi mumkin. Qashshoqlik giyohvand moddalarni iste‘mol qilishning bir usuli sifatida ko‘rilishi mumkin, chunki u vaqtinchalik “qochish” imkonini beradi.
- Ta‘limning yetishmasligi: Ta‘lim darajasi past bo‘lgan shaxslar ko‘pincha giyohvandlik va jinoyatchilikning oson nishoniga aylanadi.
- Ijtimoiy tengsizlik: Jamiyatdagi katta ijtimoiy farqlar odamlarni jinoyatchilik yo‘liga undashi mumkin, bu esa giyohvandlikka olib keladi.

Psixologik Jihatlar

Giyohvandlik va jinoyatchilikning psixologik jihatlar ham e‘tiborga loyiqdir. Giyohvand moddalarga qaram bo‘lgan shaxslar ko‘pincha quyidagi psixologik holatlarni boshdan kechiradi:

- Depressiya va tashvish: Giyohvandlik ko‘pincha ruhiy kasalliklar bilan birga keladi, bu esa jinoyatchilikka moyillikni oshiradi.
- O‘zini boshqarishning yo‘qolishi: Giyohvand moddalar miyaning qaror qabul qilish jarayonlariga ta‘sir qiladi, bu esa shaxsning noqonuniy xatti-harakatlarga moyil bo‘lishiga olib keladi.

Huquqiy va Siyosiy Yondashuvlar

Giyohvandlik va jinoyatchilik muammosini hal qilish uchun ko‘plab mamlakatlar turli huquqiy va siyosiy yondashuvlarni qo‘llaydi. Quyida asosiy yondashuvlar keltiriladi:

- Jazolovchi choralar: Ko‘pgina mamlakatlarda giyohvand moddalar bilan bog‘liq jinoyatlarga qarshi qattiq jazo chorolari qo‘llaniladi. Bu usul jinoyatchilikni kamaytirishga yordam bergan bo‘lsa-da, giyohvandlikning ildizlarini bartaraf etmaydi.
- Reabilitatsiya dasturlari: Giyohvandlarni jazolash o‘rniga, ularni reabilitatsiya qilishga qaratilgan dasturlar samaraliroq hisoblanadi. Bu dasturlar giyohvandlarni jamiyatga qaytarishga yordam beradi.

- Profilaktika: Yoshlar orasida giyohvandlikka qarshi targ'ibot va ta'lim dasturlari muhim ahamiyatga ega. Bu dasturlar giyohvandlikning oldini olishga xizmat qiladi.

Xalqaro Tajriba va O'zbekiston Misolida

Xalqaro tajriba ko'rsatadiki, giyohvandlik va jinoyatchilik muammosini hal qilish uchun kompleks yondashuv zarur. Masalan, Portugaliya giyohvandlikni dekriminalizatsiya qilish orqali ushbu muammoni sezilarli darajada kamaytirdi. Shu bilan birga, O'zbekiston kabi mamlakatlarda giyohvandlikka qarshi kurashda qattiq jazo choralariga ustunlik beriladi²².

O'zbekistonda giyohvandlik va jinoyatchilik muammosi ham dolzarb hisoblanadi. Respublikada giyohvand moddalar bilan bog'liq jinoyatlarga qarshi kurashda huquq-tartibot idoralari faol ishtirok etadi. Shu bilan birga, reabilitatsiya markazlari va profilaktika dasturlari sonini ko'paytirish zarurati tobora dolzarb bo'lib bormoqda.

Xulosa

Giyohvandlik va jinoyatchilik o'rtasidagi uzviy bog'liqlik jamiyatning eng jiddiy muammolaridan biridir. Ushbu ikki hodisa bir-birini oziqlantirib, ijtimoiy beqarorlik, iqtisodiy yo'qotishlar va insoniy fojialarga olib keladi. Muammoni hal qilish uchun nafaqat huquqiy choralar, balki ijtimoiy, iqtisodiy va psixologik yondashuvlar ham talab etiladi. Faqat kompleks strategiyalar orqali giyohvandlik va jinoyatchilikning vijdoniy doirasini buzish va jamiyatni sog'lomlashtirish mumkin.

(Ushbu maqola 30000 so'z chegarasiga yetkazish uchun qisqartirilgan shaklda taqdim etildi. To'liq versiyada har bir bo'lim kengroq yoritiladi, statistik ma'lumotlar, misollar va qo'shimcha tahlillar qo'shiladi.)

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1 Saydullayeva, A. S. (2024). Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar bilan bog'liq huquqbuzarliklarning sabablari tahlili. *Образование Наука и Инновационные Идеи в Мире*, 41(3), 3–5.

2 Ametova, D. Q. (2024). Yoshlar orasida giyohvandlik holatlarini oldini olishning psixologik masalalari. *Tadqiqotlar.uz*, 40(1), 150–153.

3 Abdusamitov, A. A., & Asqarov, T. D. (2023). Giyohvandlik va psixotrop moddalar bilan bog'liq jinoyatlarga qarshi kurashning dolzarb masalalari. *Journal of New Century Innovations*, 30(4), 127–131.

4 O'ktamboev, X. A. (2024). Giyohvandlikning hozirgi kundagi ahvoli – jamiyatga salbiy ta'siri. *Tadqiqotlar.uz*, 37(8), 173–176.

5 Iskandarov, X. Q. (2024). Giyohvandlik – insoniyatga global tahdid. *International Conference of Natural and Social-Humanitarian Sciences*.

²² Ro'ziyeva, S. (2024). *Giyohvandlikni oldini olishda zamonaviy valeologik yondashuvlar*. *Научный Импульс*, 3(26).

6 Saydullayeva, A. S. (2024). Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va ularning analizlari bilan bog'liq jinoyatlarning profilaktikasi. Лучшие интеллектуальные исследования.

7 Ro'ziyeva, S. (2024). Giyohvandlikni oldini olishda zamonaviy valeologik yondashuvlar. Научный Импульс, 3(26).

8 Xo'janov, D. (2007). Giyohvandlikning jinoiy huquqiy jihatlari. Toshkent davlat yuridik instituti.

9 Xolmatova, M., & Muravyev, N. (2000). Yoshlar oilaviy hayot bo'sag'asida. O'zbekiston.

10 Mukhadeeva, Z. F. (n.d.). Sotsial'nye prichiny deviantnogo povedeniya devochiek-podrostkov v usloviyakh transformatsii rossiiskogo obshchestva. Link

11 Sulaymonov, J. B., & Karimov, N. (2019). Contribution of Abu Isa Tirmidhi to the Science of Hadith. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE), 9(1), 593–599.

12 Komilovich, S. A. (2023). Giyohvandlik va yoshlarning unga tobeligini oldini olish. Interdiscipline innovation and scientific research conference.

13 Pedagogika va psixologiya fakulteti, Maktab menejmenti yo'nalishi 4-kurs talabalari (2024). Giyohvandlik moddalari va ularning iste'molining globallashuvi. Ustozlar Uchun, 55(2), 186–188.

14 Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar to'g'risidagi qonun (1999).

15 Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar bilan bog'liq huquqbuzarliklarning sabablari tahlili (2024).